

II. AZ ELMÚLT 30 ÉV JOGTUDOMÁNYI KUTATÁSAINAK FŐBB EREDMÉNYEI¹

A politikai rendszerváltozás nyomán a hazai jog is igen jelentős átalakuláson ment át. Mindez a jogtudományi kutatásoknál is leképeződött. Így egyfelől előtérbe került számos olyan kutatási téma, amelyek korábban „elhanyagolt” területnek minősültek, ilyenként említhetők a jogállamisággal kapcsolatos témák, az emberi jogok kérdésköre, a piacgazdasággal összefüggő problémák, az adatvédelem, a médiajog, hogy csak néhányat említsünk. Másfelől pedig a rendszerváltozás után megindult kodifikációk, beleértve az 1990-es évek közepén egy új alkotmány tudományos megalapozásával kapcsolatos munkálatokat, a jogtudomány művelőinek aktív közreműködésével történt, s a szakmai diskurzusok eredményeképpen monográfiák, tanulmánykötetek tucatjai és folyóiratokban megjelent tanulmányok százai készültek. Mind az 1989 utáni alkotmánnyal, majd pedig az Alaptörvénnyel, mind pedig a nagy jogági kódexekkel kapcsolatban tudományos igényű kommentárok láttak napvilágot, amelyek nagyban segítik a hazai jogalkalmazók munkáját. Az elmúlt 30 évben több jogágot érintő átfogó, tudományos ismereteket részben a szakmai körök, részben pedig a nagyközönség felé közvetítő munkák is szép számban születtek, így többek között a rendszerváltozással kapcsolatban, a magyar jogrendszer állapotáról, és sok más fontos kérdésről; e körbe sorolható – egyebek mellett – a két kiadást megért *Jogi lexikon*, *Az emberi jogi enciklopédia*, valamint az *Internetes jogtudományi enciklopédia*.

Magyarországon a rendszerváltozás után a jogtudományi kutatóhelyek száma is megnövekedett. Ezzel összefüggésben utalni kell arra, hogy 1990 előtt számottevő jogtudományi kutatások lényegében az MTA Állam- és Jogtudományi Intézetében (mai nevén ELKH TK Jogtudományi Intézetében), valamint a három, illetve 1981-től négy jogi karon, továbbá – akkori nevén – a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemen, az Országos Kriminológiai Intézetben, valamint az Államigazgatási Főiskolán és a Rendőrtiszti Főiskolán folytak. 1990 után új jogi karok alapítására került sor, mégpedig Debrecenben és Győrött, s létrejött a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog és Államtudományi Jogi Kara, valamint a Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara. Újabban pedig – a korábbiés többször átszervezett Államigazgatási Főiskola és Rendőrtiszti Főiskola utódként működő – Nemzeti Közszolgálati Egyetemen is oktatnak jogi tárgyakat, és folytatnak jogtudományi kutatásokat. Új kutatóhelyként említhető a néhány éve alapított és az igazságügyi tárcához tartozó alkalmazott kutatásokat végző Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet.

A hazai jog egészét érintő változásokat és a tudományos kutatások főbb eredményeit az alábbiakban egyes nagy jogterületekhez kapcsolódóan szeretnénk bemutatni.

Közjog

Alkotmányjog

Az 1989-90-es évektől, mint a jogrendszer és jogtudomány sok más részét, az alkotmányjogot

¹ Az anyag összeállításában közreműködött: Bragyova András, Fodor László, Hamza Gábor, Harasági Viktória, Herke Csongor, Hollán Miklós, Kecskés László, Lamm Vanda, Lévy Miklós, Nagy Marianna, Prugberger Tamás, Stipta István, Szabadfalvi József, Szeibert Orsolya, Tóth Mihály, Vókó György, Vörös Imre.

alapokig érő változások érték. Ez a változás a szocialista rendszer alkotmányos felfogásával sok tekintetben ellentétes volt – mint a versengő többpártrendszer, a hatalommegosztás, a jogállami elvek alkotmányba iktatása, az alkotmányos alapjogok rendszere és az alkotmánybíraskodás –; s ezért új is. Az alkotmányjogi tudományos irodalmat ezeknek a változásoknak feldolgozása, megértése és megértetése sarkallta és ösztönözte. Egyébként a tudományos színvonalú egyetemi oktatás is ugyanezt kívánta. Talán ez is magyarázza az alkotmányjogi irodalom jelentős tematikai bővülését az elmúlt évtizedekben.

Módszertani szempontból nem volt egységes az alkotmányjog művelése. Nem volt mellőzhető, sőt észszerű volt, a hasonló alkotmányos berendezkedésű államok jogának és gyakorlatának tanulmányozása, miután az alkotmányos berendezkedés ezekben az államokban évtizedek óta működött.

Az 1990-es években a jogtudományt is foglalkoztatta az átmenet alkotmányjogi alapkérdése: a korábbi szocialista jogrendszer és az 1989-90-ben alkotmányszerűen módosított, tartalmában nagyon új alkotmányon alapuló jogállami jogrendszer viszonya.

Jelentős tudományos eredmények születtek az új alkotmányjogi intézményekhez, valamint 2010 után az Alaptörvényhez kapcsolódóan, így az államszervezettel, az Alkotmánybírósággal, az ombudsmannokkal összefüggésben, de megemlíthető a parlamentáris kormányzati rendszer is, melyet a kormány, az Országgyűlés és az államfő különleges alkotmányjogi viszonya jellemez. Számos kiváló tanulmány, monográfia látott napvilágot a parlamentarizmusról, a képviselői rendszerről, a választójogról, az alkotmányok preambulumairól, az alkotmányos alapjogokról, hogy csak a legfontosabbakat említsük.

Az alkotmányjog művelői nagy érdeklődéssel vizsgálták az EU-csatlakozás, majd az uniós tagság alkotmányjogi problémáit, később a tagsággal járó alkotmányjogi kérdéseket.

Az alkotmányjog jogtudományi kérdései között figyelmet és vitákat váltott ki az alkotmányjog és a nagy hagyományú és fontosságú szakjogtudományok (-jogterületek) kapcsolata: a legtöbbet a polgári jog és az alkotmányjog (alapjogok) kapcsolata (utóbbi ún. horizontális hatálya); a büntetőjog és az alkotmányjog közötti viszony, valamint a nemzetközi jog – különösen a nemzetközi szerződések – és az alkotmányjog kapcsolata.

A kutatási eredmények közé sorolhatók még a korábbi alkotmánnyal, illetve az Alaptörvénnyel foglalkozó gyűjteményes munkák, illetve kommentárok.

Közigazgatási jog

Az alkotmányos berendezkedés átalakulása értelemszerűen a legnagyobb változásokat az államszervezetben és az azzal foglalkozó közigazgatási jogtudományban eredményezte. A szervezeti jogban a legnagyobb változás az államigazgatási és önkormányzati alrendszerek szétválása volt, az önkormányzatiság megjelenése a szervezetrendszerben és az állami feladat végrehajtásban. A két rendszer közötti feladattelepítést az elmúlt 30 évben a folytonos hullámzás jellemezte, a jogtudománynak kevés befolyása volt a jogpolitika szándékaira. Hasonlóan nagy jelentőségű volt a közigazgatási feladatok szervezésben az irányítási jogviszonyok szűkebb területre korlátozása, és a hatósági tevékenység felértékelődése az állami monopóliumok megszűnésével. Ez kihatott a közigazgatási eljárásjogra, melynek a fejlődése folytonos és korszakos jelentőségű a közigazgatási cselekmények feletti bírói

kontroll kiterjesztése, a közigazgatási perrendtartás elfogadása. Új elemként értékelhető, hogy a közhatalmi feladat végrehajtás mellett egyre nagyobb súllyal vannak jelen a szerződésen alapuló megoldások, a közhatalmat helyettesítő, és a közszolgáltatás-szervező közigazgatási szerződések. Az Európai Unióhoz való csatlakozásunk gyakorlatilag minden ágazatban hatással volt, mert bár a közigazgatás szervezete a tagállami szuverenitás körébe tartozik, az ágazati harmonizáció és jogközelítés azt az elvárást támasztja a közigazgatási jog felé, hogy az uniós jog célkitűzéseit, és más tagállamok megoldásait is érvényesítse a magyar jogrendszerben.

A tudományos kutatások számos elméleti eredménnyel jártak, melyeket a jogalkotás többnyire figyelmen kívül hagyott. A szervezetrendszerre vonatkozóan az új típusú szervezetekre (ügynökségek, NGO-k), a köztisztviselőkkel kapcsolatos feladatokra, a helyi területi igazgatásból a közigazgatási feladatok területi telepítésére (regionalizmus, kistérségi igazgatás, önkormányzati feladatmegoldások és gazdálkodás nemzetközi modelljei), a vegyes közszolgálati rendszerek sajátosságainak elemzése jelentős. A közigazgatási jogdogmatika területén a közigazgatási döntés, az eljárásjog és a bírászkodás, a közigazgatási jogi szankció elméletére vonatkozó megállapítások hoztak újat a közjogi gondolkodásba. A gazdasági közigazgatásban döntően a közmenedzsment-kutatás eredményei haladtak meg a korábbi szemléletet.

Környezetjog

Az elmúlt 30 évben a környezetjog hazánkban is – a világ más részeihez hasonlóan –, mint kutatási terület rendkívüli mértékben kiterjedésesedett, amit itthon a kutatói kapacitások bővülése csak részben követett. Nagy súly esik egyes alkotmányjogi és eljárásjogi összefüggésekre (környezethez való jog, közösségi részvétel, hatásvizsgálat), a környezeti felelősségre, közérdeklődésnek örvendő ágazatokra (hulladékgazdálkodás, vízvéddelem), míg bizonyos technológiák szabályozási kérdései háttérben maradnak. Részben az uniós jog hatására egyre szorosabb a kapcsolat az agrár-, energia- és vízjog kutatásával, aminek a jelentőségét aláhúzza a klímaváltozás.

Civilisztikai területek

Polgári jog, nemzetközi magánjog.

A politikai rendszerváltozás folyamatában jogtípusváltási folyamat is végbement Magyarországon. A békés politikai átmenethez illeszkedően a jogtípusváltás sem forradalmi módon zajlott le. Ebben a változási folyamatban a magyar jogrendszer egészére kihatóan is fontos szerepe volt a civilisztikai jogterületnek és az azt támogató, sőt sok szempontból éltető civilisztikai jogtudománynak.

Az 1990 óta végbemenő civilisztikai jogfejlődés időben két szakaszra osztható. 1990-től 2004-ig a jogfejlődés kontinuitásának diszkontinuitásának kérdései vonzottak tudományos érdeklődést, de ezzel egyidejűleg már a későbbi integrációs csatlakozásunkra is tekintettel volt a magyar jogélet előkészítő, felkészítő módon. Hazánkban az Európai Unióhoz való csatlakozási időpontja 2004. május 1. óta megkerülhetetlen alapvonala a magyar civilisztikai jogfejlődésnek is az integráció jogharmonizációs követelménye. Az egyes jogterületek kodifikációinak előkészítésében, valamint a jogharmonizáció elméleti tételeinek

kidolgozásában és alkalmazhatóvá tételében lényeges szerepük volt a civilisztikával foglalkozó jogtudósoknak. Nemzetközi tekintélyük és kapcsolatrendszerük eredményeként jelentős összehasonlító jogi anyaggal bővült a magyar civilisztika tudomány-tára.

A jogterület kimagasló jelentőségű kódexe a Polgári Törvénykönyv. Az 1990 utáni fél évtized három novelláját és néhány kisebb horderejű módosítását követően jól szervezett alapos munkával, időnként közéleti harci körülmények között elvégzett alapos, tudományos jelentőségű kodifikációs tevékenységgel látványos, fontos eredmény született, elkészült az új magyar Polgári Törvénykönyv a 2013. évi V. törvény. Ezt a szakma nemzetközi tudományos közössége nagy elismeréssel fogadta.

A polgári jog kodifikációját irányító Prof. Dr. Vékás Lajos akadémikus volt a tudományos vezetője a nemzetközi magánjogról szóló új magyar törvény, a 2017. évi XXVIII. törvény előkészítésének is. Ez esetben nem kellett olyan presztízs csatákat megvívni és ennek során fárasztó tartalmi, formai oda-vissza utakat megtenni, mint a Polgári Törvénykönyv estében. Ez a nemzetközi magánjogi jogalkotás egyértelműen a jogharmonizáció és a könnyebb jogalkalmazás érdekeit szolgálta.

A civilisztikával foglalkozó és ezen anyag iránt szélesebb értelemben érdeklődő jogászok száma növekedőben van. Fontos jellegzetesség, hogy a pályán megjelenő fiatalok nagy része a gyakorlatban is és az elméletben is igyekszik érvényesülni. A magyar civilisztika vezető jogtudósainak, akadémikus professzorainak nemzetközi tekintélye töretlenül imponáló.

Családjog

A családjog terén a rendszerváltozás óta bekövetkezett változások egy része az 1990 utáni társadalmi-gazdasági változásokkal függ össze, ilyenként említhető a házassági vagyoni jog jelentőségének növekedése és az a tény, hogy a házasság nemcsak személyi jogviszonyként, hanem egyre erőteljesebben vagyoni jogviszonyként is megjelent. A jogtudomány nyomon követte ezeket a változásokat, értékelte a házassági vagyoni jog és a polgári jog egyéb területének (dologi jog, kötelmi jog) összefüggéseit. Vizsgálat tárgyát képezte a házassággal kapcsolatos egyes kérdéseknek, és azok jogi megítélésének módosulása. Annak következtében, hogy mind gyakrabban kellett számolni a külföldi elem megjelenésével a házassági jogviszonyokban, megnövekedtek a hazai házassági jog és az európai házassági jogi tendenciák kapcsolódásaira vonatkozó összehasonlító kutatások is. Az alapcsaládok felbomlásának növekvő mértéke hozzájárult ahhoz, hogy a házasságok felbontása, a különélő szülők jogviszonya és a különélő szülő gyermekkel való kapcsolata egyre nagyobb figyelmet igényelt jogi szempontból is. A gyermekjogok fokozott erősödése számos kérdést vetett fel az örökbefogadás, a leszármazással keletkező rokonság körében és magával vonta azt, hogy a családjogi és a tág értelemben vett gyermekvédelemi kutatások közelebb kerüljenek egymáshoz.

Munkajog.

A magyar munkajogtudomány és kodifikáció a rendszerváltás hatására a nyugat-európai jogfejlődés irányában mozdult el. Külön törvénnyel megalkotta – nyugat-európai mintára – a sztrájkjogot és a foglalkoztatás elősegítésének a jogát, majd pedig 1992-ben új Munkatörvénykönyv született. Az új kódexbe bekerült az egyéni munkajogviszonyon (individuális munkajog) túlmenően – ugyancsak a nyugati jog hatására -- a munkavállalók

érdekeit védő munkaügyi kapcsolatok joga, azon belül a szakszervezetek és a munkáltatói egyesületek közötti kollektív szerződéskötésre irányuló érdekegyeztetési tárgyalási jog, valamint az egyes üzemekben dolgozóknak az üzemi vezetésben történő részvételi joga. Kikerült a törvénykönyvből a nem hatóságként működő közintézményekben közalkalmazottként, a hatóságoknál köztisztviselőként dolgozók köre. Az előbbieket jogviszonyának a rendezésére létrejött a közalkalmazotti törvény, az utóbbiakéra a köztisztviselői. E magyar szabályozás – amit a jogirodalom is kritizál – eltér a nyugat-európaítól, ahol a közszolgálat egységes jog alá tartozik.

2012-ben új Munkatörvénykönyv került elfogadásra. Míg az 1992. évi Munkatörvénykönyv eredetileg viszonylag széleskörű szociális minimál-standardokkal védte a munkavállalók érdekeit relatív kogens és diszpozitív szabályozás mellett; az 2012. évi újra szabályozás a szociális minimál standardokat jelentősen szűkítette, viszont a két fél közötti megegyezés lehetőségét a relatív diszpozitív tágitásával növelte, ami egyértelműen az erősebb félnek, a munkáltatónak kedvez.

A munkajog újra kodifikációjával és az új Polgári Törvénykönyv kidolgozásával kapcsolatos munkálatok során nagy szakmai diskurzus kísérte a magánjog és a munkajog közötti viszony kérdését, amellyel tudományos publikációk tucatjai foglalkoztak.

Mivel a magyar munkajogi dogmatika és szabályozás még sok tekintetben a kísérletezés stádiumában van, a jogirodalma is gazdag. Folyamatos kiadásokat megelő kommentárok készültek munkaügyi bírói közösségektől, munkajogi szakjogász ügyvédek és oktatók közös szerzői kollektíváitól, több európai és internacionális jogösszehasonlító munka született, amelyek az egész munkajog magyar intézményrendszerét és egyes intézményeit összevetítik nyugat-európai és részben az amerikai joggal, valamint a munkavégzéssel összefüggő alapjogokat az alkotmányosság internacionális igényeivel.

Bűnügyi tudományok

Büntetőjog

A büntetőjog tudományának a rendszerváltozás óta – de különösen az utóbbi évtizedben – megtett útját meghatározta a jogrendszer bűnügyi tudományokat is érintő átalakulása: számos koncepcionális változást is hozó új anyagi jogi és eljárási kódex született, s a büntetés-végrehajtást is új törvény szabályozza.

E munkálatok tudományos előkészítésében és megvitatásában igyekeztek kutatók, egyetemi oktatók is jelentős részt vállalni. Bel és külföldi konferenciák, eszmecserék tucatjain tovább folytatódott az a régi polémia, hogy miként egyeztethető össze a restriktív „tett-büntetőjogi szemlélet”, a tettesek személyében rejlő korrekciós lehetőségek és indokok figyelembevételével. Ez a tudományos vita ma sem zárult le, olykor felemás és vitatható eredménnyel, kompromisszumokkal is járt.

Az anyagi büntetőjog tudományának az ezredforduló óta megtett útját az új (2012-ben elfogadott) anyagi büntetőjogi kódex megalkotása határozta meg, de komoly kihatásuk volt arra a jogrendszer és a társadalom átalakulásából eredő impulzusoknak is. Az első vonatkozásban – ahogy az kodifikációk időszakában természetes jelenség – a tudomány képviselői is elsősorban az új büntető kódex megalkotásának időszerűségével

(szükségességével), valamint az egyes szabályozási újdonságok indokoltságával és részletszabályaival foglalkoztak. Születtek azonban egyes területeken (pl. jogos védelem, végszükség, egység és halmazat) olyan átfogó munkák (monográfiák) is, amelyek az újdonságokat elhelyezték a magyar büntetőjog szabályozás-történetében, beillesztették annak dogmatikai rendszerébe, illetve összevetették azokat a külföldi szabályozási megoldásokkal.

A büntetőjogon kívüli tényezők tekintetében a tudomány elsősorban annak az igen bonyolult viszonyoknak a feltárására igyekezett, amely a magyar (immár tagállami) büntetőjogot az Európai Unió jogához fűzi. A bírói döntések ellen benyújtható ún. valódi alkotmányjogi panasz pedig újra fókuszba helyezte a büntetőjog alkotmányosságát, amely kérdéskörnek – az Alkotmánybíróság hatáskörének kibővülésével, illetve az Alaptörvénnyel konform értelmezés tételes jogi előírásával – teljesen új aspektusai jelentek meg. Ezen felül egyre több esetben mutatkozott meg az interdiszciplináris szemlélet jogon belüli alkalmazásának követelménye, nevezetesen az, hogy a büntetőjogi kérdések elemzése (nemcsak a joggyakorlat, hanem a tudomány számára is) csak a polgári jogi és közigazgatási szabályok alapos ismeretében végezhető el.

A büntetőjog tudományának ebben az időszakban is feladatát képezte – ha erre felkérést kapott – a jogalkotási tervezetek véleményezése, ahogy az is, hogy reflektáljon a joggyakorlat működésére, beleérve ebbe a bírói döntések kontextusba helyezését és jogi érvelésének rekonstrukcióját is. A publikált döntések számának ugrásszerű emelkedése és azok jobb (elektronikus formájú) hozzáférhetősége azonban megnyitotta az utat a kvantitatív (pl. szövegbányászati) módszerek alkalmazása előtt.

Befolyással voltak természetesen a bűnügyi tudományok működésére a társadalmi-gazdasági változások, elsősorban a technikai fejlődés (pl. közösségi média, illetve a drónok elterjedése) is. Ennek kihatása nem korlátozódott a számítógépes (informatikai, kiber) bűnözés elleni anyagi büntetőjogi fellépésre, hanem átformálta a jogág olyan hagyományos területeit is, mint a titoksértéssel vagy a magánélet (vagy a becsület) elleni támadásokkal megvalósuló bűncselekmények.

Büntetés-végrehajtási jog

A büntetés-végrehajtási jog a rendszerváltozással és a jogállamiság követelményeinek teljesítésével Magyarországon is „alkotmányos rangra” emelkedett. Az emberi jogok megnövekedett jelentősége vetette fel azt az igényt, hogy újraértékelésre kerüljön a bűnelkövetők jogi helyzete (jogaik és kötelezettségeik), ezek érvényesítésének módja, garanciarendszere. A tudományos kutatások eredményeire reagálva került sor a korábbi, még 1979-ben kelt a büntetések és az intézkedések végrehajtásáról szóló törvényerejű rendelet 1993-as módosítására és kiegészítésére, majd pedig e jogterületnek 2013-ban történő újra kodifikálására.

Kriminológia

Az 1990-es évek elejétől a magyar kriminológia kiemelt figyelmet fordított a bűnözés ugrásszerű emelkedésének vizsgálatára. A továbbiakban a hazai kutatások jelentős mértékben a rendszerváltozás utáni új bűnözési formákkal és a hagyományos bűncselekménytípusok új sajátosságaival foglalkoztak, illetve foglalkoznak. Az 1989-1990 óta eltelt évtizedekben a szabadság és biztonság egyidejű garantálásának jogállami kihívása nyomán jelentős

mértékben megnövekedtek a bűnözéskontrollra irányuló kutatások. Az előzőekben említettekén túl egy átfogó elméleti munka, egy tankönyvként is funkcionáló szakkönyv, monográfiák, valamint a kriminológia mesterképzés létrejötte bizonyítják a magyar kriminológia rendszerváltozás utáni fejlődését.

Eljárásjogok

Büntető eljárásjog

A büntető eljárásjog fejlődésére (a többi jogághoz hasonlóan) jelentős hatással volt a rendszerváltozás és az Európai Unióhoz való csatlakozás. Előbbinek elsősorban az eljárásjogi garanciák, a személyi szabadság és más állampolgári jogok tiszteletben tartásának, és általában a jogállami büntetőeljárás kiépítésének a követelménye szempontjából volt jelentősége. Utóbbi pedig (részben szintén az alkotmányos alapelvekkel összefüggésben) a büntető eljárásjogi rendelkezéseknek az európai normákkal való összhangba hozása játszott jelentős szerepet a magyar jogalkotásban és jogelméletben.

Az elmúlt 30 évben a büntető eljárásjog területén három nagy kodifikációs hullám zajlott. A rendszerváltás idején hatályban lévő büntetőeljárás kódex (1973. évi I. törvény) több nagyobb terjedelmű módosításon ment keresztül. Ezeknek a novelláknak jelentős hatásuk volta jogtudományra. Ebben az időszakban jelentek meg a jogállami büntetőeljárásról, a személyi szabadságot korlátozó kényszerintézkedésekkel, az egyre nagyobb jogkörrel bíró résztvevőkkel (védő, sértett) összefüggő monográfiák.

Miután a szocialista büntetőeljárás törvény folyamatos feldozgatása nem volt tovább folytatható, 1994-ben megszületett az új büntetőeljárás törvény koncepciója. Az ennek alapján megalkotott 1998. évi XIX. törvényre a koncepció alapján az eljárás feladatok következetesebb elkülönülése, a jogorvoslati rendszer reformja (az immáron négyszintű bírósági szervezeti rendszer mellett a kétfokú perorvoslati rendszer bevezetése), a sértett eljárásjogi jogosítványainak bővítése és az ügyek differenciálása volt jellemző. A jogtudomány reagált erre a változásra, és fontos művek születtek ezekben a témákban.

A harmadik hullám már a XXI. századra tehető. Miután láthatóvá vált, hogy a hagyományos, garanciákkal teletűzdelt büntetőeljárás nem képes megoldani a bíróságok előtt feltorlódott hatalmas ügymennyiséget, mind inkább előtérbe kerültek azok a hangok, amelyek a büntetőeljárás egyszerűsítését, gyorsítását, a konszenzuális elemek felé fordulást emelték ki. Ennek szellemében született meg a jelenleg hatályos büntetőeljárás törvény (2017. évi XC. törvény), amely a gyorsabb, egyszerűbb büntetőeljárást helyezi előtérbe, a jogállami garanciák egyidejű érvényesülése mellett.

Jelentős hatással volt a büntető eljárásjog fejlődésére a kriminalisztika, a „ténykutatás” fejlődése is, ahol elsősorban a modern technika szerepe emelhető ki (elég csak a DNS vizsgálatok megjelenésére, az elektronikus adatok és a titkos eszközök felértékelődésére utalni). Napjaink büntetőeljárása egyre hatékonyabb eszközökkel igyekszik felvenni a harcota hagyományos bűnözés ellen, de reagálni kíván a modern kihívásokra (szervezett bűnözés, terrorizmus) is.

Polgári eljárásjog

A polgári eljárásjog rendszerváltás utáni fejlődését számos tényező befolyásolta és több

szakaszra tagolódik. AZ 1990-es évek kutatásait elsődlegesen az alkotmánybíróági gyakorlattal való interakció jellemezte és az alapelvekkel, a perhatékonysággal, valamint a polgári eljárásjog fórumrendszere és a jogorvoslatok kérdéseivel és összefüggéseivel való foglalatosság dominálta. Emellett megvalósult a nemperes eljárások szerepének tisztázása, és e területen az outsourcing lehetőségének feltérképezése a közjegyzői és az önálló bírósági végrehajtói hivatásrendek irányába a bíróságok tehermentesítése érdekében. Ezzel összefüggésben az ezredfordulón a figyelem kezdett az alternatív vitarendezési módozatra terelődni, utóbbinak nagy lendületet adott a mediáció meghonosodása. Ebben az időszakban számos jogtörténeti és jogszociológiai munka is született a polgári igazságszolgáltatást érintően. Pár évvel később feldolgozásra került az igazságszolgáltatás tárgyi és épített kultúrája. Az ezredfordulót követő két évtizedben a perhatékonysággal kapcsolatos kutatások újabb lendületet vettek, számos szerző foglalkozott az egyszerűsített eljárások (fizetési meghagyásos eljárás, valamint a kis pertárgyértékű ügyekre szabott eljárási rend) kérdésével. A XXI. század első évtizedében egy új generáció jelent meg a polgári eljárásjogi tudomány területén, pályafutásukat túlnyomórészt az európai uniós csatlakozásunkból adódó harmonizációs és egységesítési tendenciák tanulmányozásával kezdték. Később ez a perjogi kodifikációt megalapozó összehasonlító jogi és elméleti munkákkal egészült ki. Az új Polgári perrendtartás megalkotását komoly viták kísérték és ebben az időszakban felbukkantak újabb kutatási területek is, mint például a kollektív igényérvényesítés komplex kérdésköre. A legutóbbi években az információs technológia és a mesterséges intelligencia adta lehetőségek kerültek a fókuszba.

Európai jog, nemzetközi jog

Európai jog

Magyarország 1991 decemberében társulási szerződést kötött az akkori Európai Közösségekkel, amely új szabályok, intézmények és gyakorlat megteremtését célozta európai integrációnk érdekében. Az egységes belső piacra való belépés különösen a versenyjogi szabályokat érintette, ezért a szerződés erre vonatkozó szabályokat tartalmazott, amelyekkel összhangban kellett a továbbiakban a magyar versenyjogot alkalmazni. A jogtudomány felismerte azt, hogy ezáltal a magyar jogba az európai jog szabályai hatolnak be, amely a két jogrendszer konkurenciáját is magával hozza. A csatlakozási tárgyalások alatt sor került a magyar jogrendszer egészének az európai joggal való harmonizálására, így 2004-ben az ország a hazai jogtudománynak a jogharmonizációval kapcsolatos aktív közreműködésével felkészülten vált az európai integráció tagjává. Az európai jog – mint állandó fejlődésben, alakulóban lévő joganyag – állandóan igényli a magyar jognak az újabb szabályokkal való harmonizációját, amely a jogtudomány számára is folyamatosan vet fel megoldandó kérdéseket. Ilyen komoly elméleti és jogalkotási vitát kiváltó kérdés a tagállami alkotmányok és az uniós jog viszonya: az uniós jog elsőbbsége vonatkozik-e az alkotmányokra is? A jogtudományban élénk vita zajlik ezzel kapcsolatban, amelynek eredményeit az Alkotmánybíróóság döntéseiben folyamatosan felhasználja.

Az elmúlt években az uniós jog és a hazai jog viszonyának kérdésköre számos – az uniós tagság szempontjából gyakorlati jelentőséggel is bíró – elméleti problémát hozott felszínre. A tagállami identitás kérdése felértékelődni látszik, amely az európai bírósági, valamint a tagállami – beleértve a magyar – alkotmánybíróági gyakorlat újabb fejleményeinek is betudható. A tagállami identitás fogalmának feltárásában a hazai jogtudomány is részt vesz olyan gyakorlati módszer megfogalmazásával, amely az Európai Bíróság és a tagállami

alkotmánybíróságok közötti alkotmányos párbeszéd erősítése révén ad értelmet e fogalomnak, anélkül, hogy ezzel magát az integrációt veszélyeztetné. Szintén gyakorlati jelentősége végett szükséges kiemelni, hogy az elmúlt időszakban a hazai jogtudomány érdeklődését sem kerülte el az uniós értékek védelmének mechanizmusa. Az erről folyó nemzetközi diskurzusba becsatlakozva hazai kutatók a hagyományos jogdogmatikai, illetve leíró jellegű megközelítéseken túllépve a vonatkozó uniós alapszerződési szabályozás – mindenekelőtt az Európai Unióról szóló Szerződés 7. cikkének – különböző aspektusait vizsgálták tudományos igénygel. Az uniós jog és a tagállami jogrendszer viszonya az uniós tagság alapvető kérdéseire is elvezet, amely Magyarország uniós csatlakozását követő időszaban képezi jogtudományi kutatás tárgyát. Az uniós jog a megfelelési kényszer révén általános keretet ad a tagállami jogrendszereknek, azonban a tagállamok az uniós jog által nem érintett területeken rendelkeznek autonómiával. Említést érdemelnek még a brexit folyamatát értékelő legfrissebb hazai jogtudományi kutatások, melyek az uniós közjogi vetületeken túlmenően ezzel összefüggésben a szuverenitás és szupranacionalitás összefüggéseit vizsgálják.

Nemzetközi jog

A hazai nemzetközi jogi kutatásoknak a rendszerváltozás mindenképpen új irányt szabott abban az értelemben, hogy a politikai változások nyomán előtérbe került olyan kérdések vizsgálata, amelyek részben Magyarország megváltozott nemzetközi kapcsolatrendszerével függtek össze, részben pedig a nemzetközi életben bekövetkezett változásokból adódtak.

A kutatási témák bővülésére jelentős befolyással volt az is, hogy Magyarország 1990 után tagja lett az Európa Tanácsnak, az OECD-nek, a NATO-nak, majd pedig az Európai Uniónak. E szervezetekben viselt tagságunk azzal a következménnyel is járt, hogy a hazai nemzetközi jogászoknak lehetőségük nyílt arra, hogy szakértőként részt vehessenek e szervezetek keretében működő különféle testületek tevékenységében, illetve bekapcsolódhassanak az említett szervezetek égisze alatt folyó kodifikációs munkálatokba. Mindez nagy lendületet adott különösen a kisebbségek jogaival és az emberi jogokkal kapcsolatos kutatásoknak.

A nemzetközi életben bekövetkezett változásoknak tudható be, hogy a hazai nemzetközi jogászok érdeklődésének előtérbe került a menekültek helyzetével, a humanitárius intervencióval, a nemzetközi bíraskodással és büntetőbíraskodással, a humanitárius nemzetközi joggal, valamint a nemzetközi békével és biztonsággal összefüggő kérdések vizsgálata, s e témákból több monográfia, illetve számos itthon és külföldön megjelent tanulmány készült. A fentebb említetteken kívül jelentős kutatási eredmények születtek a nem állami szereplők nemzetközi helyzetével összefüggésben; az államutódlással, az állampolgársági joggal, az őslakosok jogaival; továbbá a nemzetközi jog és belső jog viszonyával, a nemzetközi környezetvédelmi joggal, a nukleáris joggal, a nemzetközi szervezetek jogával, a diplomáciai és konzuli joggal, valamint a különböző földrajzi térségek nemzetközi jogi helyzetével kapcsolatban.

A hazai nemzetközi jogászok szakmai elismertségét jelzi, hogy nemzetközi szakmai szervezetekben egyre több választott tisztséget töltenek be magyar szakemberek, s Herczegh Géza akadémikus személyében 1993 és 2001 között a Nemzetközi Bíróságnak magyar tagja volt, 2014-ben pedig Kovács Péter professzort a Nemzetközi Büntetőbíróság tagjává választották.

Jogelmélet, jogszociológia

Jogelmélet

A kortárs magyar jogelmélet képviselői az 1970-es évek végétől lépést tartva a nemzetközi áramlatokkal végleges szakítást valósítottak meg az egykor hivatalos – marxista, illetve szocialista normativista – felfogással. A rendszerváltást követő útkeresés időszakában a jogelmélet művelőinek közép- és fiatal generációja egyre aktívabb módon kapcsolódott be a nemzetközi szakmai diskurzusba. Mindezt más-más úton, az önálló rendszer- és elméletalkotás igényével tették. Így találkozhatunk a modern analitikai pozitivizmus, a nyelvfilozófia, a „jog és...” (law and...) irányzatok, a kulturális antropológia, a természetjogtan hatása és művelése mellett a kortárs jogszociológia joggal szembeni szkepticizmusán keresztül a modern kritikai társadalomelméletekre alapozott jogelméleti gondolkodással, illetve a hazai jogbölcséleti hagyomány újraértékelésével egyaránt. A harmadik évezred elején az irányzatok sokszínűsége, a többszólamúság, a vélemények és gondolatok egészséges, termékenyítő versengése jellemzi a magyar jogelméleti gondolkodást.

Jogszociológia

A szocialista társadalmak önanalízisének jól ismert korlátai miatt a szociológia tudománya lassan bontakozott ki az egypártrendszer időszakában Magyarországon. Ugyanez elmondható a szociológia és a jogtudomány határterületeként felfogható jogszociológiára is. Az 1960-as évek végétől azonban mind az elméleti, mind az empirikus jogszociológia nemzetközi érdeklődést is kiváltó kutatási eredményeket produkált. A jogtudat, az igazságszolgáltatás, vagy éppen az ülnöki rendszerre irányuló jogszociológiai vizsgálatok a rendszerváltás utáni, a hivatalos ideológia kötelező keretéből kilépő fiatalabb jogszociológus generációk számára is inspirációt adtak. A főleg elméleti megközelítésű kutatások mellett egyre nőtt a szociológia változatos módszereivel elvégzett empirikus kutatások száma. Az elmúlt évtizedben a kvalitatív és kvantitatív jogszociológiai módszerek már nem csupán a jogszociológusok, hanem a jogtudomány más területeinek művelői számára is népszerű vizsgálati eszközzé váltak.

Jogtörténet és római jog

Állam és jogtörténet

Az állam- és jogtörténet tudományági részterület elmúlt harminc évében egyidejűleg érvényesültek a kontinuitás és a megújulás tendenciái. A jogélet területén és az alkotmányos szférában történt változások erősítették történelmi múltunk feltárására irányuló tudományos törekvést, egyben a nemzetközi összehasonlítás eredményeinek és a történeti modellek felhasználásának igényét. A rendszerváltozás nyomán bekövetkezett gyors intézményi átalakítás jótékony hatást gyakorolt a megoldást kereső múltkutatásra, de felvetette a jogtörténeti hagyományok legitimációs célú felhasználásának kockázatát is.

Az egyetemi tanszékek mellett alakult jogtörténeti tudományos műhelyek stabilizálódtak, a jogi oktatás mennyiségi expanziója, a jogi képzőhelyek számának megnövekedése kétszeresére emelte a főhivatású jogtörténészek számát. A felekezeti jogi képzés tematikai

bővülést eredményezett, az egyházjog történetének művelését és oktatását igényelte. Az állam- és jogtörténet összehasonlító karaktere erősödött, nemzetközi horizontja kitágult.

A főállású elhivatottságot vállaló jogtörténészek között megnőtt a több diplomával rendelkező oktatók, kutatók aránya. Ezzel magyarázható, hogy a jogtörténészek e csoportja nagyobb affinitással rendelkezik a néprajz, a régészet, a nyelvészet és az általános történettudomány határterületi tárgykörei iránt. E pozitív fejlemény a három évtized jogtörténeti közleményeinek mélységében és tematikai sokszínűségében egyaránt tükröződik.

Az elmúlt harminc év eredményes jogtörténeti kutatási tematikáját áttekintve említeni kell a hazai kodifikációs kísérletek történetének vizsgálatát, melynek részeredményei (változó mértékben) hasznosultak a folyó kodifikációs jogalkotásban. Nagy lendületet vett a történelmi/történeti alkotmányunk mítoszának és valóságának kutatása, amelynek során számos – a jogalkotókat óvatosságra intő – kritikai mű született. Folytatódott a dualizmus végén megszakadt, levéltári alapú magánjog-történeti kutatás, és monografikus szintű feldolgozások készültek a hazai közigazgatási jogvédelem kialakulásáról, gyakorlatáról és tovább vihető tapasztalatairól. Példaszerű módszertani alapossággal összeállított munka született a választási bírászkodás történetéről, és – nemzetközi tudományos együttműködés eredményeképpen – a magyar városi jog fejlődéséről. A jogász hivatásrendek és a jogioktatás története terén is hiánypótló monográfiák készültek. A tematikai és módszertani innováció eredményeképpen tágultak a jogtörténet kutatási határai is, így a jogi néprajz a jogi kultúrtörténet terén is intenzív kutatások és maradandó tudományos eredmények születtek.

Római jog

A hazai római jogi szakirodalom volumene a rendszerváltozás után ugrásszerűen megnőtt. Az 1990-es évek óta több korszerű egyetemi tankönyv is megjelent, amelyekben a római jogi tradíció továbbélésének kérdései, valamint a római jog és a modern magánjog (polgári jog) közötti összefüggések fokozott mértékben kerültek előtérbe. A római jogi tankönyvekben — és még inkább a megfelelő szakirodalmi művekben — az ilyen irányú utalások hasznos támpontokat adnak a külföldi jogok, különösen az európai magánjogok megértéséhez. Szinténjelentősen megnőtt a római jogi tárgyú monográfiák és tanulmányok száma. A hazai római jogi kutatások egyik fő irányát az ókori szerződési praxist feltáró epigrafikai és papirologiai kutatások képezik, amelyek az elmúlt évtizedekben nemzetközileg is elismert eredményeket hoztak. A hazai római jogi kutatások hozzájárultak ahhoz, hogy az új Polgári Törvénykönyvben a római jogi tradíció által meghatározott fogalmak és jogintézmények (pl. ajóhizeműség és tisztesség elve, a polgári jogi felelősség, a szavatosság és az egyéb helytállásiformák) precízebb kidolgozást nyerjenek.